

УДК 81'25:811.111=81.161.1'2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-217-7>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ПАРАЛЕЛЬНІ ТЕКСТИ/КОРПУСИ В РУСЛІ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

COMPARATIVE ANALYSIS AND PARALLEL TEXTS/CORPORA IN THE CONTEXT OF THESIS WRITING IN TRANSLATION STUDIES

Білоус О. М.,

orcid.org/0000-0002-9574-4402

кандидат філологічних наук, професор,

професор кафедри романо-германської філології

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Одним з головних методів дослідження у перекладознавстві є порівняльний аналіз тексту оригіналу (ТО) та тексту перекладу (ТП), а саме аналіз форми та змісту тексту перекладу у порівнянні з формою та змістом тексту оригіналу. ТО та ТП становлять собою об'єктивні факти, доступні для спостереження та аналізу. В процесі перекладу встановлюються певні відносини між двома текстами різними мовами. Порівняння ТО та ТП дає можливість дослідникам розкрити внутрішній механізм перекладу, виявити еквівалентні одиниці, а також знайти зміни у формі та змісті, які відбуваються під час заміни одиниці оригіналу одиницею перекладу, що є еквівалентною. Порівняльний аналіз перекладів дає змогу з'ясувати, як долаються типові труднощі перекладу, пов'язані із специфікою кожної мови, а також які елементи оригіналу втрачаються під час перекладу. Внаслідок цього маємо опис перекладацьких фактів, який висвітлює реальну картину процесу. У анотаціях не зазначаються внутрішньотекстові посилання.

Порівняльний аналіз із застосуванням паралельних текстів/корпусів був, є і буде перспективним методом викладання іноземних мов та перекладу з очевидних причин, адже досвід показує, що той, хто порівнює, бачить більше, ніж той, хто обходить без цього важливого (самоочевидного) інструменту пізнання. З нашого досвіду, порівняльний аналіз ТО і ТП та використання паралельного аналізу текстів/корпусів є ефективним та очевидним засобом вступити в діалог зі студентами, дізнатися багато про міркування, які керують перекладацьким процесом, вивести з них перекладацькі процедурні висновки і переконливо продемонструвати умови і причини вдалих, відносно вдалих, відносно невдалих і абсолютно невдалих перекладів. Крім того, сутнісна особливість, структурна та експресивна своєрідність мови, її межі та можливості найяскравіше виявляються через зумовлене перекладом порівняння. Не дивно, що численні влучні та лінгвістично обґрунтовані зауваження щодо стилістичних та функціональних особливостей мови є результатом перекладацької рефлексії, а саме міжмовні апроксимації.

Ключові слова: порівняльний аналіз, ідейно-образний зміст, еквівалентність, паралельний текст, паралельний корпус, інтертекстуальність, апроксимація.

One of the main research methods in translation studies is the comparative analysis of the source text (ST) and the target text (TT), namely the analysis of the form and content of the target text in comparison with the form and content of the original text. ST and TT are objective facts that can be observed and analysed. In the process of translation, certain relationships are established between two texts in different languages. Comparing ST and TT allows researchers to reveal the internal mechanism of translation, identify equivalent units, and find changes in form and content that occur when replacing a ST unit with an equivalent translation unit. Comparative analysis of translations makes it possible to determine how typical translation difficulties associated with the specifics of each language are overcome, as well as which elements of the original are lost during translation. As a result, we have a description of translation facts that reveals the real picture of the process.

© Білоус О. М., 2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

Comparative analysis and using parallel texts/corpora has been, is, and will continue to be a promising method of teaching foreign languages and translation for obvious reasons, as experience shows that those who apply the comparative approach gain deeper insights than those who do without this vital (self-evident) tool of cognition. In our experience, comparative analysis of the source text and the translation, and the use of parallel analysis of texts/corpora, is an effective and obvious means of entering into dialogue with students, learning a lot about the considerations that guide the translation process, draw procedural conclusions from them, and convincingly demonstrate the conditions and reasons for successful, partially successful, and unsuccessful translations. In addition, the essential features, structural and expressive peculiarities of language, its limitations and possibilities are most clearly revealed through translation-induced comparison. It is not surprising that numerous accurate and linguistically sound observations on the stylistic and functional features of language are the result of translation reflection, namely interlingual approximations.

Key words: comparative analysis, conceptual and figurative content, equivalence, parallel text, parallel corpora, intertextuality, approximation.

Постановка проблеми. Перекладознавство, як неодноразово вказувалося, має власні методи дослідження: 1) доперекладацький; 2) перекладацький; 3) порівняльний та 4) контекстуальний, а також так звані «запозичені», такі як 4) культурологічний; 5) літературознавчий; 6) стилістичний і 7) компонентний (семний) аналізи [1; 2; 3; 4].

Щоб правильно зрозуміти термін «переклад», студентам необхідно вкотре звернутися до його визначення, адже текст *перекладу як результат* і *переклад як процес* і становлять предмет дослідження «перекладознавства». Це дисципліна, яка, з одного боку, займається процесом (у даному випадку психолінгвістичним і когнітивно-психологічним, тобто намагається відповісти на питання: «Що відбувається в голові перекладача, коли він перекладає?»), а з іншого боку, вивчає продукти перекладацького процесу, а саме переклади як результат.

Перш ніж здійснювати порівняння, необхідно уважно прочитати тексти оригіналу (ТО) та текст перекладу (ТП). На цьому етапі має сенс узагальнити подібності та відмінності між двома текстами в мовно-образній системі їх побудови, тобто здійснити порівняльний аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всесвітньо відома дослідниця у сфері перекладознавства *Мері Снелл-Хорнбі*¹, пропонує наступні кроки порівняльного аналізу ТО та ТП:

– спочатку визначаються положення тексту в культурі і мовленнєвій ситуації, загальна структура тексту, починаючи із нзви, функції окремих його частин/розділів і мовних одиниць, і мережа співвідношень між ними;

– потім проводиться більш конкретний мовний аналіз: виявляються «ключові слова», що повторюються та створюють «лексичні поля» або систему образів, співвідношення частин мови, особливості синтаксису.

Такий аналіз, на думку дослідниці, дозволяє розкрити специфіку художнього тексту, який створює систематичну альтернативну картину реального світу.

Особливу увагу Мері Снелл-Хорнбі приділяє при порівняльному аналізі таким поняттям як «типи текстів» та «види текстів». Типи текстів, на її думку, це умовно розпізнавані шаблони для складних лінгвістичних дій, які можна описати як типові комбінації контекстуальних, комунікативно-функціональних і структурних особливостей. Термін «тип тексту» вчена використовує тут для позначення класу текстів або фрагментів текстів, у яких переважає загально-експресивний намір автора тексту: Він (автор) хоче розповісти або описати, навчити або переконати, оцінити або розважити реципієнта. Дослідниця наголошує, що у перекладознавстві розрізняють не тільки типи текстів, але передусім види текстів.

¹ Посилання із особистих конспектів Білоуса О.М., декана факультету іноземних мов (1998-2022 рр.) Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (ЦДПУ) (нині: *Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка*). Із 16 по 23 квітня 2007 року за ініціативи Österreich-Kooperation (Відень) ЦДПУ відвідала жива легенда світового перекладознавства – професор, доктор філософії (*Dr. habil.*) Інституту перекладознавства Віденського університету (сьогодні: *Центр перекладознавства Віденського університету*) /Австрія – **Мері Снелл-Хорнбі** (*Mary Snell-Hornby* (born 2 April 1940) is a British-Austrian translator and scholar), яка прочитала цикл гостьових лекцій з базового предмету «Текст і переклад» на факультеті іноземних мов та провела майстер-класи для студентів, аспірантів та професорсько-викладацького складу кафедри теорії та практики перекладу германських мов ЦДПУ та для запрошених науковців з багатьох ВНЗ України.

Під видами текстів слід розуміти, на її думку, загальноприйнятні (конвенціоналізовані) та емпірично засвоєні, соціокультурно зумовлені моделі текстотворення для усного чи письмового викладу складних фактів у чітко визначених комунікативних ситуаціях. Види текстів характеризуються специфічними моделями використання мови, конвенціями типу тексту (*тобто описаними в лінгвістиці правилами*). Ці конвенції настільки звичні для носіїв мови, що вони (носії мови) – чи то автори текстів – зазвичай навіть не усвідомлюють, що використовують їх, – чи то читачі (реципієнти інформації) – рефлекторно роблять висновок про функцію тексту, про який йдеться. А тому дослідникам ТП слід приймати це до уваги. Визначення типу тексту важливі для перекладача та дослідника перекладу з наступних причин: вони слугують засобом розпізнавання типу тексту, до якого він належить, та визначають ступінь очікування від тексту і полегшують його розуміння.

Визначення типу тексту знаходить своє мовне вираження в структурі та організації, лексиці, синтаксисі, пунктуації та невербальних елементах текстів, а також у так званих текстових модулях (*повторювані, схематизовані, типові формулювання з фіксованою структурою*). До них належать, наприклад, мовні кліше, звертання, форми привітання тощо.

Умовні визначення типу тексту виконують, на думку Снелл-Хорнбі, однакові функції в усіх мовах, проте можуть мати і суттєві розбіжності. Тому перекладачеві ТО та досліднику ТП важливо знати правила оформлення текстів, що часто зустрічаються, як у рідній мові, так і в іноземній, з якою він працює. Тоді він зможе уникнути непорозуміння в МО, адже ці визначення слугують засобом розпізнавання належності тексту до певного типу текстів як умовно визначених зразків складних лінгвістичних дій, які можна описати як типові комбінації контекстуальних, комунікативно-функціональних і структурних особливостей.

Створення і аналіз перекладів, які природно інтегруються в цільову культуру, ніби вони були написані оригінальною мовою, вимагає як від перекладача, так і від дослідника перекладу його творчого доробку (перекладу) глибокого розуміння, як наголошувалося вище, текстових конвенцій, що панують як у вихідній (ВК), так і в цільовій культурах (ЦК).

Такого роду текстові конвенції можуть варіюватися на всіх рівнях мовного опису:

- 1) від лексики та пунктуації до синтаксису;
- 2) використання метакомунікативних [5, с. 56–57] елементів;
- 3) способу, в який автор говорить про себе чи звертається до читача;
- 4) розподілу й мовної реалізації мовленнєвих актів;
- 5) а також фразеології та структурування тексту.

Найефективнішим методом виявлення міжмовних та міжкультурних відмінностей у текстових конвенціях є аналіз *паралельних текстів та паралельних корпусів*.

Паралельними текстами називаються тексти, створені оригінально їхньою рідною мовою, бажано компетентними носіями. Ці тексти не є перекладами одне одного, але мають схожі теми та виконують подібні комунікативні функції, тобто належать до одного типу тексту [6, с. 86–87]. Важливо, щоб тексти не лише належали до того самого типу, але й були тематично схожими, оскільки текстові конвенції залежать не тільки від типу тексту, але й можуть варіюватися в межах одного типу залежно від дисципліни. Збірки паралельних текстів ми будемо називати в подальшому *паралельним корпусом* (англ. *parallel corpora*).

Завдяки паралельним корпусам «...можна швидко отримувати велику кількість реальних перекладацьких рішень, що були прийняті носіями мови при створенні перекладу, й аналізувати виявленні відповідники в лексиці та граматиці, досліджувати перекладні моделі» [7, с. 102].

Тексти не є однорідними структурами, тому при порівнянні паралельних текстів/корпусів слід порівнювати лише відповідні частини текстів. Щоб уникнути ситуації, коли встановлені відмінності є лише особливостями стилю конкретного автора, а не специфікою текстового типу, до аналізу слід залучати якомога більше текстових зразків від різних авторів обох мов.

Для правильного розуміння художнього тексту, як передумови успішного перекладу, особливо з огляду на індивідуальне використання мови та специфічні конотації, дуже корисними

були б (при наявності!) *авторські корпуси*, тобто якомога більше текстів перекладів письменника, якого перекладають [8; 9], адже в них певні терміни набувають особливого експресивного заряду або символічного значення і залишають свою традиційну комунікативну сферу. Тому перекладачі мають мати доступ до корпусу текстів усіх мов і типів, з якими вони працюють [10; 11; 12; 13; 14; 15].

Мета дослідження. При підготовці кваліфікаційних робіт (КР) з перекладознавства порівняльного характеру студенти, як правило, мають перед собою вже готові витвори словесного мистецтва: оригінал та переклад, які порівнюються між собою. У своїй розвідці ми хотіли би зосередитися саме на порівняльному аналізі художніх текстів вихідною мовою (ВМ) та мовою мети (ММ), який визначається як процедура систематичного порівняння одиниць дослідження з метою емпіричного узагальнення, перевірки або формулювання гіпотез, та на ролі паралельних текстів/корпусів.

Виклад основного матеріалу. Основними завданнями КР порівняльного характеру передбачаються:

- 1) осмислення специфічного ідейно-образного змісту першотвору і засобів його вираження;
- 2) порівняльний аналіз відтворення ідейно-образного змісту ВМ засобами ММ;
- 3) застосування паралельних текстів/корпусів при порівняльному аналізі.

Що ж слід розуміти під сполукою „*ідейно-образний зміст художнього твору*“? Ідейно-образний зміст це феномен, що визначає природу словесного твору. Адже художній твір включає в себе ідейно-образну інформацію автора першотвору, а саме:

а) відомості про належність суб'єкта(ів) оповіді до певного культурного, професійного чи територіального середовища;

б) ідентифікацію думок і почуттів персонажів – *авторський ідеал*.

Ідейно-образний зміст твору словесного мистецтва неодмінно співвідноситься з фактами об'єктивної дійсності, перевіряється, наскільки вона відповідає авторському баченню, тобто *авторському ідеалу*. Співвіднесеність авторського ідеалу із закономірностями розвитку об'єктивної дійсності, відображення цих закономірностей у свідомості суб'єкта(ів) оповіді чи відтворюваних ним персонажів становлять істотний момент ідейно-образного змісту першотвору [16, с. 199–200].

Аналіз збереження ідейно-образного змісту оригіналу в тексті перекладу застерігає проти неадекватного (суб'єктивного) переважання одних складників першотвору над іншими. Ця частина визначення вимагає відмежування істотних елементів твору від неістотних і розкриття того, як істотні елементи у взаємодії формують суть конкретного твору – його ідейно-образний зміст. Для цього доцільно з традиційним порівняльним аналізом поєднувати такі, названі нами вище, методи дослідження як, наприклад, контекстуальний, культурологічний та компонентний (семний) аналізи тощо.

При порівняльному аналізі художніх текстів доцільно зосередити особливу увагу на *поняттях мовної еквівалентності*. При порівнянні виділяються два її типи:

а) відповідність мовних одиниць на рівні їх буквальних значень;

б) відповідність мовних одиниць, які мають суб'єктивні моменти значень і в загальнонародному вживанні характеризують належність суб'єкта до певного культурного, професійного чи територіального середовища. Це – етнолінгвізми, фразеологізми, гра слів, метафори, просторічні форми, професіоналізми, діалектизми тощо.

Як відомо, мовні засоби розрізняються характером і ступенем участі у процесі вираження ідейно-образного змісту твору. У художньому тексті важлива роль тих мовних одиниць, які виражають будову думок і почуттів суб'єкта, автора або дієвої особи. Елементи образного змісту у відрізняються в результаті співвіднесення з іншими мовними одиницями твору, де образний смисл має семантичну співвіднесеність мовних одиниць у художньому тексті. Тут доречно говорити ще й про *третій*, найістотніший, специфічний для художнього твору тип мовної еквівалент-

ності, що розкриває відповідність мовних одиниць. Вони (мовні одиниці) набувають образного змісту в межах певного тексту як наслідок їх семантичного співвіднесення з іншими мовними одиницями.

З метою розуміння образного смислу, що постає на рівні взаємодії мовних одиниць у межах художнього тексту, перекладачеві та досліднику перекладу необхідно визначити ці естетичні закономірності, адже саме вони служать підґрунтям для використання мовних засобів у творі словесного мистецтва. З цього випливає, що процес художнього перекладу включає в себе як обов'язкові етапи літературознавчий та (доперекладацький) перекладацький аналізи художнього твору в аспекті осмислення тих закономірностей, які зумовлюють використання у ньому мовних засобів.

Після того, як ТО та ТП ретельно проаналізовані, доречно скласти план порівняння, включивши в нього вже зроблені нотатки. Письмове порівняння складається з трьох частин: вступу, основної частини та висновку.

Вступ починається з інформації про авторів ТО та ТП та назв творів ВМ та ММ, а також дати і місця їх публікації. ТО коротко представлений з точки зору змісту і класифікований в соціальному, політичному та/або літературному контексті. Крім того, подається порівняльна основа (наприклад, тема чи мотив), моделі аргументації та структура текстів.

В основному розділі КР аналізуються не лише подібності та відмінності у змісті, але й беруться до уваги культурологічні та лінгвістичні аспекти. Типовою процедурою порівняння ТО та ТП є наступна: спочатку повністю аналізується ТО, потім текст(и) ММ. На основі цих аналізів проводиться порівняння між ТО і ТП, беручи до уваги заданий або самостійно обраний аспект порівняння. Повне порівняння при виконанні КР, як правило, не проводиться.

Заключний розділ починається з узагальнення результатів, приділяючи особливу увагу порівнюваним аспектам. У випадку з художніми текстами відмінності слід також пояснити, виходячи з періоду, в який ТО та ТП були опубліковані.

Висновки. Таким чином, порівняльний аналіз з використанням паралельних текстів/корпусів, методика викладання перекладу та практично-орієнтована методологія підготовки кваліфікаційних робіт з перекладознавства тісно пов'язані між собою. Проте, як засвідчує аналіз численних студентських кваліфікаційних робіт, вказані вище теоретичні засади не завжди сприяють інтенсивності взаємодії та усвідомленню взаємної вигоди від цього зв'язку.

Порівняльний аналіз із застосуванням паралельних текстів/корпусів був, є і буде перспективним методом викладання іноземних мов та перекладу з очевидних причин, адже досвід показує, що той, хто порівнює, бачить більше, ніж той, хто обходиться без цього важливого (самоочевидного) інструменту пізнання.

Беручи до уваги наявний у перекладознавстві досвід, порівняльний аналіз ТО та ТП та використання паралельного аналізу текстів/корпусів є ефективним та очевидним засобом вступити в діалог зі студентами, дізнатися багато про міркування, які керують перекладацьким процесом, вивести з них перекладацькі процедурні висновки і переконливо продемонструвати умови і причини вдалих, відносно вдалих, відносно невдалих і абсолютно невдалих перекладів.

Крім того, сутнісна особливість, структурна та експресивна своєрідність мови, її межі та можливості найяскравіше виявляються через зумовлене перекладом порівняння. Не дивно, що численні влучні та лінгвістично обґрунтовані зауваження щодо стилістичних та функціональних особливостей мови є результатом перекладацької рефлексії, а саме міжмовні апроксимації (лат. *approximate* – *наближати*) апроксиматорів – мовленнєвих засобів, що закріплюють у тексті приблизне позначення предметних денотатів, денотативних станів і ситуацій. Апроксимація – це процес наближення одного значення або форми до іншого за допомогою спрощених моделей, функцій або значень, що дозволяє отримати результат, близький до точного, але значно простіший у застосуванні, і показують, що специфічні значення, перспективи та резонансні тони втрачаються, якщо вони не компенсуються іншими, бажано еквівалентними засобами в мові перекладу.

Перекладачі та дослідники перекладу можуть звернутися до існуючих перекладів, щоб побачити, які рішення вони можуть запропонувати. Порівняння різних перекладів тексту може висвітлити області неоднозначності в перекладі. Такі області неоднозначності є дуже важливими, але їх може бути важче виявити в одномовній стилістиці. Порівняння також може виявити відмінності між мовами, жанрами та культурами, які часто мають серйозні наслідки для перекладознавства, порівняльного мовознавства, літературознавства та культурології. Відмінності в стилях перекладачів і загальні труднощі перекладу, безумовно, важливі для порівняльного аналізу ТО та ТП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
2. Шум О. В. Доперекладацький та перекладацький аналіз тексту (на прикладі роману «Оленіада» І. Роздобудько). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 177–180. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2021-11\(79\)-177-180](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2021-11(79)-177-180)
3. Білоус О. М., Білоус О. І. Теорія, практика та технологія перекладу: навч. посіб. Кропивницький: РВВ ЦДПУ, 2018. 216 с.
4. Дзера О. Становлення перекладознавчого аналізу на теренах Західної України (від Івана Франка до Михайла Рудницького). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Франкознавство*. Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2013. Вип. 58. С. 232–240.
5. Гнезділова Я. В. Теоретичні засади метакомунікації в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2015. Вип. 31. С. 56–60. <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/7878787/1216>
6. Snell-Hornby M. *Translation Studies. An Integrated Approach*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 2006. 170 S. <https://doi.org/10.1075/z.38>
7. Шведова М., Січінава Д. Корпусна лінгвістика та лексико-граматична типологія. *Українське мовознавство*. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2013. № 43. С. 95–103.
8. Гриців Н. М., Кулина О. І. Паралельний перекладацький корпус: переваги та приклад застосування в аналізі художньої літератури. *Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)»*. Херсон, 2020. Вип. LXXXIV. С. 134–143.
9. Дружб'як С., Бодяківська К. Використання інструментарію паралельних корпусів у перекладі художніх засобів. *Folium*, 2025. Вип. 7. С. 104–110. <https://doi.org/10.32782/folium/2025.7.15>
10. Матвєєва С. А. Інтертекстуальність художнього твору і корпус паралельних текстів. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці : зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. конф.* Київ: Вид. центр НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. С. 143–145.
11. Ольховська А. С. Системи автоматизованого перекладу як складова фахового навчання: переваги та недоліки. *Філологічні трактат*, 2015. Т. 7. № 2. С. 102–108.
12. Жуковська В. В. Квантитативні корпусо-базовані методи в дослідженнях із конструкційної граматики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2023. Вип. 1 (99). С. 93–104.
13. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики : навч. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
14. Bilous O. Corpora in Translationswissenschaft und Translationsdidaktik. *HOMO LOQUENS: Georgian Multilingual Association*. Vol. II. Tbilisi, 2011. P. 12–19.
15. Загородня Л. З. Апроксимація абстрактних референтів у перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 18, т. 2. С. 129–131.
16. Фразеологія: знакові величини: навч. посіб./ Я. А. Баран та ін. Вінниця: Нова Книга, 2008. 256 с.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026